

Frans Meulenberg

Langzame levens

Leven is het aflopen van een trap. De stap van onafhankelijkheid naar afhankelijkheid is even klein als beslissend, en vaak een *sick joke* van het grijnslachende lot. Van snel naar langzaam leven, hierover beslist het toeval. Het overkomt de zestiger Paul

Rayment. Op de fiets wordt hij geschept door een rechtsafslaande auto, zijn onderbeen wordt verbrijzeld. 'Dit is geen situatie waarin we een keus hebben', zegt de chirurg voorafgaand aan de operatie. Een amputatie net onder de knie is onafwendbaar. Paul ervaart het gesprek met de chirurg als een gewelddadige inbreuk op de integriteit van zijn lichaam: 'Eerst de verkrachting, daarna de toestemming voor de verkrachting.' Pauls woede blijft, ook als de chirurg over nazorg en stompbehandeling spreekt. 'Je hebt me onder narcose gebracht en mijn been afgehakt en in de afvalbak gegooid om het door iemand in het vuur te laten gooien. Hoe kun je daar over de verzorging van mijn been staan praten?' En hoewel hij over de verpleegkundigen milder oordeelt, ziet hij haar-scherp dat achter de façade van het professionele gedrag en hun 'energieke doelmatigheid' een diepe 'onverschilligheid' schuilgaat. Paul wordt cynischer en cynischer. Hij noemt zichzelf een 'langzame man'.

Afhankelijkheid en een fundamentele onverschilligheid, schuilgaand onder de deklaag van geveinsde betrokkenheid, vormen de rode draad in de roman *Langzame man* van J.M. Coetzee. Die onverschilligheid krijgt een contrapunt in het diepliggende schaamtegevoel van Paul over zijn 'nieuwe, gekortwiekte, vernederende en vernederde toestand'. Zijn huis noemt hij dan ook de 'vernederingszone'. Sheena, de eerste particuliere verpleegster die aan huis komt, gaat Pauls leven te lijf met een straf regiem, wat zijn afhankelijkheid alsmat benadrukt. Heel anders is Marijana Jokić, een Kroatische vluchteling. Zij behandelt hem niet als een 'stropelende, oude man', maar als iemand die door een verwonding beperkt is in zijn bewegingsvrijheid. Geduldig, zonder kindertaal, respectvol. Hij bewondert haar, en vanuit die bewondering ontstaat begeerte. Een enkelzijdige begeerte waaruit Marijana munt zal slaan. Onverschilligheid - van twee kanten - is wel zo veilig...

Er zijn meer 'langzame levens' in de literatuur. Zoals de dementerende mevrouw Nieuwklap uit de verhalenbundel *Meester in de hygiëne* van Anton Valens, die met dit boek vorig jaar debuteerde. Mevrouw Nieuwklap is oud, sleept met een been, en steunt op een stok. De hoofdpersoon in alle verhalen - thuishulp Bonne, een man - beseft dat hij als thuishulp zijn handelingsnelheid moet aanpassen aan de wensen en criteria van de cliënt: 'van galop tot slakken-gang, je moet voortdurend omschakelen.' Mevrouw Nieuwklap wil dat Bonne langzaam, juist heel langzaam werkt, om niet uit te pas te lopen met haar eigen, trage leven. Zij is bovendien

eigenwijs. Valt iets op de grond, dan wil ze het zelf oprapen, bewegend als een 'oude havenkraan'. Ach, 'mannen worden stumperiger dan vrouwen', zegt ze doodleuk.

Ook in een ander verhaal staat traagheid centraal. De heer Hoenderdos, een voormalig historicus, is dermate depressief dat hij toegeeft aan, wat hij zelf noemt, 'de Wet der Traagheid'. Snel of langzaam leven: beide zijn zinloos. Hoenderdos verlangt louter naar stilstand.

Anton Valens is een natuurtalent. In negen verhalen schetst hij negen levens, van oude tot heel oude mensen die ziek zijn, verzorging en hulp nodig hebben. Nauwgezet beschrijft hij - via de ogen van zijn hoofdpersoon - levens die stilaan stollen, daarbij onvrijwillig 'geholpen' door kwalen als dementie, decubitus, depressie of artrose. Bonne hoort hun levensverhalen aan, reageert meestal met een kort 'jaja', als uiting van een gefingeerde interesse, om te verhullen dat het hem in feite 'geen hol kan schelen' wat zij vertellen. De bundel bevat negen kleine monumenten voor bijna vergeten levens. Bonne denkt dat zijn belangstelling louter geacteed is, zijn schepper - Valens - kan daarentegen zijn mededogen voor de fictieve levens van zijn personages niet verhehlen. Daarin ligt het grote verschil met Coetzee. Natuurlijk staat Coetzees stijl garant voor pareltjes ('Als hij zijn adem inhoudt hoort hij het spookachtige gekruip van het mishandelde vlees dat zich weer aaneen probeert te breien'), maar hij staat uiterst onverschillig tegenover zijn personages. Onverschilligheid mag in de zorg soms professioneel heten, maar een gebrek aan oprechte betrokkenheid tegenover de eigen romanpersonages is fataal.

Beide boeken raken aan een essentieel element in de zorg: afhankelijkheid. Vaak plaatst men afhankelijkheid recht tegenover autonomie, waardoor afhankelijkheid iets negatiefs krijgt en autonomie iets sacraals. Dat maakt het moeilijk om afhankelijkheid te zien zoals het werkelijk is: een alledaags iets, waarmee wij allemaal te maken hebben. Vanuit het standpunt van de zorgvrager is er altijd sprake van afhankelijkheid. Waar het echt om gaat, zijn vragen als: 'Hoe gaan wij met afhankelijkheid om?', 'Om welke afhankelijkheid durf ik als zorgbehoevende te vragen?' en 'Wat is er nodig dat mensen zich toevertrouwen aan zorg?'

Op incidenten na, is een waarachtige en diepe betrokkenheid in de regel zoek tussen verzorger en patiënt, alsook tussen arts en patiënt. Dat lijkt onoverkomelijk en is in feite de consequentie van een opmerkelijke lotsverbondenheid: patiënt en dokter, of patiënt en verzorger, kiezen in hun onderlinge afhankelijkheid niet voor elkaar. Zij zijn tot elkaar veroordeeld. In die zin is de arts-patiëntrelatie weinig anders dan een onvrijwillige partnerkeus. ■

Frans Meulenberg,
onderzoeker aan de afdeling Medische Ethiek, Erasmus MC, Rotterdam

*Afhankelijkheid
is een
alledaags iets*